

V Inženýrovi je celý Škvorecký

Rozhovor s Michaelem Špiritem

Nové vydání Příběhu inženýra lidských duší je další z vašich edičních prací na Škvoreckého díle. V čem je editování textů Škvoreckého zvláštní a specifické? Jakou má pro vás přitažlivost osobní?

Především mám jeho texty rád a pokládám za velké štěstí, že se jimi mohu zabývat i takto vydavatelsky. Na editora kladou zvláštní nárok v tom, že jednotlivé tituly existují mnohdy v různých verzích, ty je třeba vzájemně porovnat a rozhodnout se, která z nich nejvíce odpovídá tzv. autorskému záměru. Mluvnicky a stylově jsou Škvoreckého texty nesmírně vynalézavé, z velké části se záměrně odchyľují od standardní češtiny a tyto odchylky, spočívající třeba v jednom dvou písmenech, je třeba zachovávat, tedy neopravovat rutinně podle běžné praxe. Vedle češtiny používá autor navíc angličtinu nebo němčinu, a to i v jejich „počeštěných“ podobách. Kromě jazykové náročnosti se řada Škvoreckého próz vyznačuje také složitým členěním textu s využíváním kurzívy, vyprávění ve vyprávění, grafickými předěly apod. Příprava takovýchto titulů k vydání vyžaduje pomalé, pozorné čtení a umožňuje poznávat text i ve významech, které nejsou na první pohled zjevné.

Jaké je místo Inženýra lidských duší v celku Škvoreckého díla? Dá se porovnat s něčím obdobným v české literatuře? A snad světové?

Román je nepochybně vyvrcholením v té linii Škvoreckého tvorby, kterou inspirovala paměť a životní zážitky. Jako by v něm byly umocněny nebo sečteny ty nejlepší atmosférické momenty Sedmiramenného svícnu, Prima sezóny, Miráklu či novely Neuilly z roku 1974. Řekl bych, že v české próze je svou polyfonností neporovnatelný, v literatuře světové se třeba srovnání vnucuje v souvislosti se jmény, které Škvorecký sám občas zmiňuje, G. Greene nebo S. Bellow.

V jaké situaci ho Škvorecký psal? On osobně říká - a vy ho ve vašem doslovu citujete – že rok 1977, kdy jej dopsal, byl pro něj vlastně velmi šťastným obdobím: učil, přednášel, psal. Ale zároveň ta kniha je plná melancho-

lie a elegických tónů. V něčem bych snad řekl, že je to nejsmutnější Škvoreckého kniha.

Jistě, ale stejně tak by bylo možné přitakat názoru, že je to jeho kniha nejzábavnější nebo třeba nejsložitější. Zřejmě se Škvoreckému povedlo vytvořit komplexní, a přitom otevřené dílo. Míšení jazyků a časových rovin vyprávění, linie dopisů od různých postav s jejich osudy, zakotvení ve výkladech základních děl angloamerické literatury, desítky tragických či hořce groteskních epizod, stejně jako pasáží komických či takřka filmových gagů, to všechno se podílí na účinku románu, který může rovným dílem zakoušet jako tzv. obyčejný čtenář, tak vyznavač modernistické literatury. Josef Vohryzek napsal, že je to „velký román o zkušenosti diaspory“, čímž mínil zkušenost vykořenění, exilu a asimilace. Právě o literární zpodobení týchž neradostných, ale i nadějplných kvalit v Inženýrovi se opíralo i zdůvodnění skupiny českých (tehdy zakázaných) spisovatelů na konci osmdesátých let, kteří tehdy nominovali Škvoreckého na Nobelovu cenu.

Vy učíte na vysoké škole. Škvorecký učil také na vysoké škole. Napadá vás někdy jakási analogie, nikoli snad přímo se Škvoreckým, nýbrž k situaci vypravěče Inženýra? Rozumí vám studenti? Jsou schopni tomu románu porozumět? Ostatně, vědí, k čemu se vztahuje ten titul?

Schopnost číst a rozumět se myslím nezadržitelně vytrácí u celé populace, nejen u studentů v nesmyslných programech bakalářského studia, za jejichž zavedení se evropští a tuzemští činovníci snad jednou budou smažit v pekle. Na pražské FF UK, kde učím, jsem se s takovým typem civilizačního míjení, kterému je v románu vystaven Danny Smiřický, zatím nesetkal. Ale předpokládám, že nějaká analogie k nepřeklenutelnosti evropské a severoamerické dějinné zkušenosti, s níž marně zápasí vypravěč Inženýra, se někdy dostaví, třeba v podobě naprostého vyloučení četby literatury u studentů dějin literatury, které je už na postupu. Současně musím říct, že dvousemestrální seminář právě o Škvoreckého Příběhu inženýra, který jsem vypsal v roce 2000 a pak o osm let později, se pokaždé povedl. Studenti byli skvělí, pracovití a nápavití, byla to opravdová radost, kterou myslím nelze vysvětlit ničím jiným než silou a možnostmi toho románu.

Pod rukama vám Škvoreckého texty prošly snad asi jako nikomu jinému. Je v něm něco, co se vás překvapuje? Anebo, co vás na něm dráždí, nevyhovuje? Měl Škvorecký nějaké slabší chvíleky?

Jako u každého čtenáře: něco mám rád hodně, něco méně. Je to autor, jehož literární svět se svou ironií i nostalgií, s tvůrčí bezohledností, která jde myslím proti lidsky smířlivému charakteru autora samého, v zásadě obdivuju, a nic na tom nemění, že některé texty se mu dle mého mínění nepovedly, ať už kvůli apriornosti záměru nebo volbě takových uměleckých prostředků, jejichž prostřednictvím se jeho talent neprosadil. I při opakovaném pomalém čtení Zbabělců, Inženýra nebo Tankového praporu či při srovnávání verzí jednoho textu, což je činnost na první pohled otravná a nudná, se ale cítím pořád jako čtenář, který je zaujat vyprávěním, dialogy nebo dějem, a ne jako profesionální editor.

Spolupracoval jste se Škvoreckým přímo? Nechával vám zcela volnou ruku, nebo někdy třeba zasáhnul? Nemyslím pouze v případě Inženýra...

Nikdy jsem neredigoval jeho aktuální rukopis, který by byl vydáván vůbec poprvé, takže mohu mluvit jen jako editor knih či textů už někdy či vícekrát publikovaných. U těch nešlo o zrod nového literárního díla, ale o věc jeho literárněhistorického zhodnocení a správného, pokud možno bezchybného znovuzpřítomnění. Josef Škvorecký byl vstřícný a tolerantní, domluva s ním byla vždycky otevřená, upřímná, řekl bych hladká, a to i tam, kde jsme se rozcházel, což se týkalo dodatečných zásahů do některých textů ve spisech. Ve svazcích, které jsem připravoval já, jsem autora přesvědčil o neústrojnosti takových změn.

Sledoval jste – a také jste se toho podniku účastnil – vydávání sebraných spisů JŠ. Mohl byste krátce shrnout onu historii? Jakou jste s tím udělal zkušenost?

Spisy Josefa Škvoreckého stále vycházejí! Jejich historie je spleť, daná jednak postopadovým knižnětržním chaosem, jednak účastí živého a stále tvořícího autora na své vlastní definitivní „sumě“, za niž se spisy obvykle považují. To způsobilo, že od začátku v roce 1991 byl jejich plán trochu vágní. Dostávaly se tu do jisté kolize tituly

už známé s knihami nově napsanými a vydávanými ve spisech i mimo ně, svazky komentované a současně také autorem nově upravované apod. Když v roce 2006 převzala jejich vydávání Literární akademie, resp. od roku 2008 nakladatelství Books and Cards, což jsou záslužné aktivity Václava Křištofa, rozhodovali se vydavatelé, k nimž jsem vedle Vladimíra Justla a Michala Příbáně patřil i já, mezi uzavřením dosavadních spisů a započítím nové, jinak koncipované řady, nebo jejich pokračováním. Zvolili jsme druhou možnost a myslím, že výraznou grafickou úpravou Petra Babáka a vyrovnanějším edičním zpracováním než v předchozí éře se spisy pozvedly na úroveň důstojnou spisovateli takového významu.

Máte před sebou nějaký další úkol na Škvoreckého odkazu? Chystají se nějaká další vydání?

V současnosti chystají editoři Spisů vydání skvělého románu Nevěsta z Texasu (1992), reedici prózy Nevysvětlitelný příběh (1998) i rukopisu Zbabělců, je vypracován plán na zahrnutí dalších textů, které ve spisech dosud nevyšly nebo vyšly textově nespolehlivě, připravuje se chronologické vydání povídek, z nichž některé se v prvních svazcích spisů sice už objevily, ale v chaotickém uspořádání a bez komentářů, atd.

Existuje něco jako archív Josefa Škvoreckého. Znáte osudy jeho rukopisů? Máte představu, jak by se s nimi mohlo naložit?

Pokud vím, většina rukopisů je uložena v příslušných odděleních severoamerických univerzitních knihoven, které s případnými zájemci normálně spolupracují. Samozřejmě by bylo pro české vydavatele lepší, kdyby literární pozůstalost byla k dispozici v našem Památníku národního písemnictví, ale to by střídající se politické reprezentace po roce 1990 musely o PNP a svou literární kulturu pečovat jinak, než je její postupné a takřka systematické rdoušení.

Otázky kladl Jiří Peňás

LN 26, 2013, č. 7, 9. 1., s. 8